

VITOS MIKULIČIŪTĖS DAKTARO DISERTACIJOS
„KARINIŲ KOMANDŲ VEIKLOS
EFEKTYVUMO VEIKSNIAI“
(socialiniai mokslai, psichologija 06S)

RECENZIJA

Vytautas Gudonis

Šiaulių universitetas, Lietuva

Autorė savo disertacijai pasirinko įdomią ir reikšmingą problemą. Šia tematika Lietuvoje psichologijos disertacinių tyrimų srityje galima paminėti Povilo Žakaičio 2006 metais apgintą disertaciją „Karių pasitenkinimo tarnyba, pasitikėjimo savimi ir kovinio pasirengimo sąsajų ypatumai“. Bet reikia pažymėti, kad minėtame tyrime dalyvavo tuometės privalomosios karo tarnybos nariai. Vita Mikuličiūtė atliko tyrimą su savanoriškai pasirinkusiais karo profesiją profesionaliais Lietuvos kariuomenė kariais. Komandinis darbas, vienijantis grupę žmonių, yra reikšmingas visose veiklos srityse, tačiau kariuomenėje jis įgyja ypatingą svarbą. Autorė teisi akcentuodama, kad gera karių tarpusavio komunikacija, koordinacija ir kooperacija lemia ne tik gerus komandos veiklos rezultatus, bet nuo šių procesų gali priklausyti tiek komandos, tiek ir aplinkinių žmonių sveikata ir net gyvybė. Šiame kontekste autorės disertacinis tyrimas itin aktualus ir gana originalus. Dažniausiai tyrėjų vertinamos dirbtinai sudarytos komandos, kurių veiklos efektyvumą lengviau išmatuoti, o realiomis sąlygomis veikiančių komandų veiklos efektyvumo tyrimų atlikta itin mažai. Todėl Vitos Mikuličiūtės įvertinti realiai funkcionuojančių karių komandos ypatumai neabejotinai nurodo šio disertacinio tyrimo mokslinį naujumą ir konkretų indėlį į karo psichologiją.

Disertacija racionaliai struktūruota. Ją sudaro įvadas, 4 dalys, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Įvade autorė aiškiai pagrindė darbo aktualumą, mokslinį naujumą ir praktinį reikšmingumą, tinkamai suformulavo tyrimo tikslą ir iš jo išplaukiančius uždavinius, lakoniškai pristatė

ginamuosius teiginius. Disertantė tinkamai metodologiškai pagrindė ir konceptualizavo karinių komandų veiklos efektyvumo veiksmų fenomeną – tai sudaro šio disertacinio tyrimo teorinio reikšmingumo pagrindą.

Pozityviai vertintina tai, kad teorinėje dalyje autorė daro ekskursą į istorinę karinių komandų tyrinėjimo raidą – tai suteikia skaitytojui naujų žinių, o darbui – patrauklumo. Teorinėje dalyje koncentruotai ir apibendrintai pateikta literatūros analizė, kitų autorių atlikti tyrimai. Pristatydama karinių komandų veiklos efektyvumo teorines prieigas, Vita Mikuličiūtė į šį fenomeną žvelgia ne tik per psichologijos, bet ir per karybos mokslo istorijos bei karybos mokslo prizmę – tai rodo šio darbo tarpdiscipliniškumą ir įvairiapusiškumą. Nepriekaištingai atlikta komandos veiklos efektyvumo veiksmų grupės transformacijų sisteminė analizė. Nagrinėdama kognityvinius komandos veiklos efektyvumo veiksmus, autorė atskleidžia suvokto Aš ir kolektyvinio efektyvumo reikšmę psichologijoje, tinkamai interpretuoja komandos sutelktumo sampratą ir reikšmę kariuomenėje, racionaliai apibendrina kognityvinius komandos veiklos efektyvumo veiksmus, nepriekaištingai analizuoja emocinius komandos veiklos efektyvumo veiksmus, argumentuotai išryškina pasitikėjimo komanda reikšmę kariuomenėje, pateikia išsamią karių patiriamo streso charakteristiką ir elgesio efektyvumo veiksmus bei racionalių teorinių prielaidų lygmeniu ieško karinių komandų veiklos efektyvumo veiksmų galimų tarpusavio sąsajų. Teorinėje dalyje Vita Mikuličiūtė iškelia probleminius klausimus ir pati bando rasti atsakymus į juos. Teorinė disertacijos dalis reikiamai pagrindžia autorės atliktus tyrimus.

Empirinėse dalyse disertantė išsamiai aptarė tyrimo metodikas. Tinkamai pateiktos tyrimo dalyvių charakteristikos. Pristatydama tyrimo metodus, autorė plačiai aprašo ir nuosekliai komentuoja karių patiriamo streso, kario suvokto Aš efektyvumo, karių suvokto kolektyvinio efektyvumo klausimus bei pasitikėjimo komanda ir suvokto sutelktumo skales. Daug dėmesio autorė skyrė tyrimo metodų validumui, todėl rezultatų patikimumu abejoti netenka. Pirmasis metodikos aprašymo skyrius, autorės sukurti trys klausimynai, rodo aukštą disertantės, kaip tyrėjos, kompetencijų lygį. Racionaliai parinkus ir kūrybiškai panaudojus visą kompleksą tyrimo metodikų, autorei sėkmingai pavyko: parengti karių patiriamo streso, suvokto Aš bei kolektyvinio efektyvumo klausimynus, lietuvių karių populiacijai adaptuoti sutelktumo ir pasitikėjimo skales,

palyginti skirtingus sutelktumo matavimo metodus tarpusavyje; nustatyti karių komandų sutelktumo, pasitikėjimo komanda, suvokto Aš bei kolektyvinio efektyvumo ir patiriamo streso koreliacinius ryšius su veiklos efektyvumu; teoriškai pagrįsti ir empiriškai patvirtinti sutelktumo, pasitikėjimo komanda, suvokto Aš bei kolektyvinio efektyvumo, patiriamo streso ir veiklos efektyvumo tarpusavio sąveikos modelį; nustatyti veiksnius, prognozuojančius aukštu ir žemu sutelktumu pasižyminčių karių komandų veiklos efektyvumą; palyginti skirtingą karinį laipsnį, pareigas bei tarptautinių operacijų patirtį turinčių ir neturinčių karių suvoktus komandos ypatumus. Taigi galima konstatuoti, kad tyrimo kategorijos pagrįstos, autorė suvaldė didžiulį srautą duomenų, sėkmingai juos išanalizavo, interpretavo ir apibendrino. Tyrimo imtis pakankama. Disertacinio tyrimo metu surinkta gausi faktinė medžiaga išanalizuota, taikant matematinės statistikos metodus.

Gilios tyrimo įžvalgos leido sukurti platų išvadų lauką. Išvados atliepia tyrimo tikslą ir uždavinius. Disertacija ganėtinai iliustruota: darbe pateikti du paveikslai, 25 lentelės ir 9 priedai.

Išskirtiniai Vitos Mikuličiūtės disertacijos bruožai.

1. Itin nuosekli ir išsami pasirinktos temos teorinių darbų ir atliktų Lietuvos ir užsienio autorių tyrimų analizė; jos pabaigoje disertantė struktūruotai pateikia prieštaringų tyrimų rezultatų, iškilusių neaiškumų ir klausimų sąvadą.

2. Autorė sukūrė ir sėkmingai aprobavo karių patiriamo streso, karių suvokto Aš efektyvumo ir karių suvokto kolektyvinio efektyvumo klausimynus bei adaptavo pasitikėjimo komanda ir suvokto sutelktumo skales.

3. Itin konkretus ir racionaliai struktūruotas „Tyrimo ribotumų ir gairių tolimesniems tyrimams“ poskyris.

Pozityviai vertindamas disertaciją norėčiau pateikti šiuos pastebėjimus ir klausimus:

1. Tyrimo metodų validumo poskyris (3.1. p. 72–95) geriau būtų tikęs metodikų, o ne rezultatų skyriuje.

2. Pateikiant parengtus, tačiau dar nepublikuotus straipsnius, derėtų įvardyti „*priimtas spaudai*“ (t. y. recenzentų pasiūlytus publikuoti), o ne „*atiduota spaudai*“ (t. y. nusiųsta žurnalo redakcinei kolegijai).

3. Kaip autorė galėtų paaiškinti faktą, kad apie dvidešimt autorių darbų (Salas, 2007; Sun Tzu, 2007; Griffith, Vaitkus, 2000; Jones et al.,

2012; Sodomon et al., 1991; Siebold, 2007; Smith, Mackie, 2008; Grosbard et al., 2009; Iyer, Leach, 2008; Ryan, 2008; Gilbar et al., 2010; Grant, 2010; Schreiber et al., 2006; Ledesma, Valero-Mora, 2007; Rohe et al., 2010; Driskell et al., 2006; Martins, Lopes, 2012 ir kt.), minimų disertacijos tekste, nėra nurodyti literatūros sąraše?

Pateikti pastebėjimai yra diskusinio, o ne korekcinio pobūdžio ir nekeičia pozityvaus disertacijos vertinimo.

Disertacijoje pateiktos išvados gali būti naudingos psychologams.

1. Nustatyta, kad karių komandos veiklos efektyvumas yra teigiamai susijęs su komandos sutelktumu, pasitikėjimu komanda, suvoktu Aš bei kolektyviniu efektyvumu. Tačiau nerasta reikšmingo karių patiriamo streso ir veiklos efektyvumo ryšio.

2. Pasiūlytą hipotetinį modelį, kuriame karių komandos kintamieji su veiklos efektyvumu yra susiję tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai, kelių analizė patvirtino tik iš dalies. Buvo nustatyta, kad:

- Komandos sutelktumas ir pasitikėjimas komanda numato suvoktą Aš ir kolektyvinį efektyvumą.
- Suvoktas Aš efektyvumas komandos veiklos efektyvumą numato tarpininkaujant suvoktam kolektyviniam efektyvumui. Suvoktas kolektyvinis efektyvumas komandos veiklos efektyvumą numato tiesiogiai.
- Suvoktas kolektyvinis efektyvumas numato karių patiriamo streso lygį.

3. Aukštu sutelktumu pasižyminčių karių komandų veiklos efektyvumą galima prognozuoti remiantis suvoktu Aš bei kolektyviniu efektyvumu, taip pat pasitikėjimo komanda lygiu. Žemu sutelktumu pasižyminčių karių komandų veiklos efektyvumo prognozuoti nepadeda nė vienas mūsų vertintas kintamasis.

4. Aukštu sutelktumu pasižyminčiose karių komandose suvoktas kolektyvinis efektyvumas veikia kaip tarpinis kintamasis tarp pasitikėjimo komanda ir komandos veiklos efektyvumo.

5. Karių palyginimas pagal laipsnį, užimamas pareigas ir dalyvavimą tarptautinėse operacijose atskleidė, kad aukštesniu Aš bei kolektyviniu efektyvumu pasižymi tarptautinėse operacijose anksčiau dalyvavę kariai. Eilinio laipsnį turintys kariai, palyginti su kitais laipsnius turinčiais kariais, linkę patirti daugiau streso ir mažiau pasitikėti savo komandomis.

Nustatyta, kad skyriaus vadai ir likusieji kariai savo komandos ypatumus vertina panašiai.

6. Sukurti karių patiriamo streso, suvokto Aš bei kolektyvinio efektyvumo klausimynai pasižymi geru vidiniu suderintumu ir konstrukto validumu, todėl gali būti naudojami ne tik moksliniams, bet ir praktiniams tikslams.

Pozityviai vertintina tai, kad autorė įžvelgia savo tyrimo ribotumus ir tolesnes tyrimo gaires, tai rodo Vitos Mikuličiūtės, kaip mokslininkės, brandą.

1. Kitų šalių autorių tyrimai, kuriuose nagrinėjamos patiriamo streso, sutelktumo, pasitikėjimo komanda, suvokto Aš bei kolektyvinio efektyvumo ir veiklos efektyvumo sąsajos, yra ganėtinai fragmentiški ir dažnai nagrinėja ne realiomis sąlygomis funkcionuojančias karių komandas. Todėl sudarant hipotetinį modelį daugiausia buvo remtasi teorinėmis prielaidomis, kaip mus dominantys kintamieji gali sietis tarpusavyje. Greičiausiai dėl šios priežasties surinkti duomenys ne visai tiko mūsų hipotetiniam modeliui ir jį teko modifikuoti.

2. Pasirinktas koreliacinis ir kelių analizės metodai neleidžia mums teigti apie priežasties ryšius (pvz., kelių analizės metodas nurodo tik galimas kintamųjų sąveikos kryptis). Norint patikrinti, ar tikrai suvoktas Aš efektyvumas bei pasitikėjimas komanda veikia kolektyvinį efektyvumą, o šis – veiklos efektyvumą, reikėtų atlikti ilgalaikį arba eksperimentinį tyrimą. Literatūros apžvalgoje taip pat keliamos prielaidos apie abipusę nagrinėjamų veiksnių sąveiką (pvz., kuo didesnis komandos sutelktumas ir suvoktas kolektyvinis efektyvumas, tuo geresnis komandos veiklos efektyvumas, o aukštas komandos veiklos efektyvumas gali skatinti dar didesnę komandos sutelktumą ir suvoktą kolektyvinį efektyvumą), tačiau to patikrinti šiame darbe buvo neįmanoma, nes tikslingai siekiama gauti skyrių veiklos įvertinimus, atliktus kiek galima greičiau po mūsų tyrimo.

3. Priešingai nei tikėtasi, rasta labai mažai statistiškai reikšmingų patiriamo streso ir kitų kintamųjų sąveikų. Jau minėjome, jog patiriamo streso ir veiklos efektyvumo ryšio greičiausiai nepavyko nustatyti todėl, kad kariai turėjo atlikti jiems gerai žinomas užduotis, kurioms ilgą laiką rengėsi. Be to, turėjome labai mažai informacijos apie pačius vertintojus bei jų vertinimų suderinamumą, tad teko pasikliauti galutiniais protokolais, kuriuose nurodomi visų vertintojų vertinimų vidurkiai. Kituose

tyrimuose vertėtų ieškoti būdų, kaip tiksliau ir patikimiau įvertinti karių komandų veiklos efektyvumą. Dėl aukštos koreliacijos sujungus sutelktumo ir pasitikėjimo komanda rodiklius, kelių analizės būdu nebuvo nustatyta ir statistiškai reikšmingos patiriamo streso bei sutelktumo sąveikos. Koreliacijų matrica leidžia manyti, kad ši sąveika vis dėlto galima. Nors aukštos sutelktumo ir pasitikėjimo komanda koreliacijos nustatytos ir kitais tyrimais (žr. Mach et al., 2010) ir tai gali liudyti bendrą šių reiškinių kilmę, tačiau negalima atmesti prielaidos, jog tokie rezultatai gauti ir dėl taikytų skalių ypatumų. Ypač daug klausimų kelia *Pasitikėjimo komanda* skalė. Tiek mūsų, tiek ir kituose tyrimuose randama daug įrodymų, kad pasitikėjimas komanda turi labai svarbų emocinį komponentą, vis dėlto mūsų taikyta skalė jį atspindi per menkai. Dėl to kituose tyrimuose vertėtų naudoti tikslesnius sutelktumo ir pasitikėjimo komanda įvertinimo metodus.

4. Svarbiu tyrimo trūkumu galima laikyti sąlyginai mažą tiriamųjų skaičių. Pasirinkus duomenų agregacijos būdą, buvo analizuojamos tik 28 komandos. Ši problema ypač svarbi kalbant apie daugialypės regresijos rezultatus, nes sudarius komandas pagal sutelktumo lygį kiekvienoje grupėje liko tik po 14 komandų. Nors tiriant komandas dažnai susiduriama su panašia problema (Espevik et al., 2006; Heuze et al., 2006; Alavi, McCormick, 2008; Mach et al., 2010), tolesniuose tyrimuose komandų skaičių derėtų padidinti. Tai palengvintų statistinę duomenų analizę ir leistų daryti patikimesnes išvadas.

5. Atliekant tyrimą susidurta ir su tiriamųjų motyvacijos problema. Nors tik keletas iš jų iškart atsisakė dalyvauti tyrime, tačiau gana didelė dalis tiriamųjų nenurodė savo skyriaus ir(ar) būrio, tad kai kurių atsakymų nebuvo galima priskirti kuriai nors komandai. Dalis karių neteisingai arba iš viso neatsakė į *Sociometrinio metodo* klausimus, todėl šis metodas nebuvo naudojamas analizuojant pagrindinius tyrimo rezultatus (nors konvergentinis *Sociometrinio metodo* validumas yra pakankamai aukštas).

6. Kadangi šiuo tyrimu buvo siekiama įvertinti karines komandas (laikantis prielaidos, kad karių komandos gali skirtis nuo kitų realiomis sąlygomis veikiančių komandų), gautus rezultatus kitų komandų ypatumams aiškinti reikėtų taikyti labai atsargiai. Siekiant atsakyti į klausimą, ar galima mūsų gautus rezultatus taikyti kitoms komandoms, reikėtų atlikti papildomą tyrimą ir nustatyti, kokia patiriamo streso, sutelktumo,

pasitikėjimo komanda, suvokto Aš bei kolektyvinio efektyvumo ir veiklos efektyvumo sąveika sporto, organizacijų ar kitokio pobūdžio komandose.

Apibendrinant minėtus tyrimo ribotumus ir tolesnių tyrimų kryptis, galima konstatuoti: nors mūsų tyrimas padėjo susieti nemažai komandos kintamųjų su jos veiklos efektyvumu, tačiau kartu jis išskėlė ir daug klausimų, į kuriuos galima atsakyti tik atliekant tolesnius šios srities tyrimus. Gauti tyrimo rezultatai taip pat skatina tobulinti mūsų sukurtus *Karių patiriamo streso, Suvokto Aš bei Kolektyvinio efektyvumo* klausimus, siekti įvertinti didesnį ir įvairesnio pobūdžio komandų skaičių, taip pat svarstyti taikomųjų tyrimų atlikimo galimybes.

BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

Publikacijų pakanka. Pateiktų publikacijų analizė rodo, kad autorės straipsniai tenkina mokslo darbams keliamus reikalavimus ir jie atitinka ginamos disertacijos tematiką. Santrauka atliepia disertaciją.

Vitos Mikuličiūtės daktaro disertacija „Karių komandų veiklos efektyvumo veiksniai“ yra aktuali, savarankiška, turinti teorinę ir praktinę liekamąją vertę, atitinkanti Lietuvos Mokslo tarybos daktaro disertacijoms keliamus reikalavimus studija, o pati autorė nusipelnė mokslo daktaro laipsnio (socialiniai mokslai, psichologija 06S).

Vitos Mikuličiūtės daktaro disertacija „Karių komandų veiklos efektyvumo veiksniai“ buvo sėkmingai apginta 2013 metais Vilniaus universitete.

REVIEW OF DOCTORAL DISSERTATION „FACTORS OF MILITARY TEAMS PERFORMANCE EFFICACY“ BY VITA MIKULIČIŪTĖ (SOCIAL SCIENCES, PSYCHOLOGY 06S)

Vytautas Gudonis

Šiauliai University, Lithuania

Abstract. The topic and problem of the dissertation is very interesting and important in Lithuanian context. Lithuania has its own military forces only for twenty years, so minor empirical studies concerning military psychology have been conducted. The

empirical research provides interdisciplinary insights and implications, useful not only for military contexts but also for organizational psychology in the field of team performance. The author of the dissertation has made the important step towards development of understanding the relationship between team cohesion, trust, perceived self and collective efficacy, stress and performance efficacy.